Robert Musil

Ahmaklık Üzerine

KIRMIZIKEDİ

kitapyurdu.com

Robert Musil

Niteliksiz Adam romanıyla modern edebiyatın en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilen Avusturyalı yazar Musil, 1880'de Klagenfurt'ta doğdu. Makine mühendisliği eğitimi gördü. Mezuniyetinden sonra kariyerine Berlin Üniversitesi'nde psikoloji ve felsefe doktorası yaparak devam etti. İlk romanı *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß*'i (Öğrenci Törless'in Bunalımları) yazmaya bu dönemde başladı. 1930 yılında başyapıtı *Niteliksiz Adam*'dan bölümler yayımlanmaya başlasa da, hem mali zorluklar hem de Avrupa'da başlayan ekonomik kriz yüzünden romanını tamamlayamadı, 1942 yılınca Cenevre'de hayatını kaybetti. Yaşadığı dönemde hiçbir zaman fazla ünlü olmayan Musil, 20. yüzyılın son çeyreğinden sonra, Marcel Proust, James Joyce ve Franz Kafka gibi yazarlarla birlikte anılmaya başlandı.

İlknur Özdemir

İstanbul'da doğdu. İstanbul Alman Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü'nü bitirdi. Almanca ve İngilizceden çok sayıda çevirisi ve *Senin Öykün Hangisi* adlı bir öykü kitabı vardır. Çevirilerinden bazıları: Paul Auster: *Yalnızlığın Keşfi, Yanılsamalar Kitabı, New York Üçlemesi*; J.M. Coetzee: *Utanç, Petersburglu Usta*; Michael Cunningham: *Saatler*; Günter Grass: *Yengeç Yürüyüşü, Soğanı Soyarken*; Hermann Hesse: *Klingsor'un Son Yazı*; Stefan Zweig: *Günlükler, Yakan Sır*; Ian McEwan: *Cumartesi, Sahilde*; Ingeborg Bachmann-Paul Celan: *Kalp Zamanı*; Virginia Woolf: *Mrs. Dalloway, Kendine Ait Bir Oda, Dalgalar, Dışa Yolculuk, Orlando, Varolma Anları, Pazartesi ya da Salı*; Pascal Mercier: *Lizbon'a Gece Treni, Sahnede Ölüm*; Franz Kafka: *Ceza Sömürgesi, Dava, Milena'ya Mektuplar, Dönüşüm*.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 712
Turuncu Kitaplar: 3
Dizi Danışmanı: Enis Batur

Özgün Adı: *Über die Dummheit*

Ahmaklık Üzerine
Robert Musil
Çeviren: İlknur Özdemir

© Bu çevirinin Türkçe yayın hakkı Kırmızı Kedi Yayınevi'nindir.
© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017

Yayın Yönetmeni: İlknur Özdemir

Editör: Mehmet Barış Albayrak
Son Okuma: Merve Çay
Grafik: Yeşim Ercan Aydın

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Şubat 2017, İstanbul
İkinci Basım: Ekim 2017, İstanbul
ISBN: 978-605-298-054-5
Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere/İSTANBUL
Tel: 0212 412 17 77 Sertifika No: 12027

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedi.com / www.kirmizikedi.com
www.facebook.com/kirmizikedikitap / twitter.com/krmzkedikitap
kirmizikediedebiyat.blogspot.com.tr
Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Robert Musil

AHMAKLIK ÜZERİNE

Sunuş

Sokrates'ten Aydınlanma'nın filozoflarına, oradan günümüze, insan aklını yücelten çok sayıda kitap kaplıyor evrensel kütüphanenin raflarını. İnsan aklının en yüceltilesi yanı, onun kendi akılsızlığına, akıl kıtlığına dikkat çektiği örnekler gene de. Her dil gibi bizimkisi de o açıdan zengin: Akılsızlığı bütün komşularıyla – salaklık, budalalık, taş (ve man) kafalılık yetmemiş, gabi ya da angut türü sıfatlarla da çeşitleyebiliyoruz.

Bu bağlamda iki başyapıt, modernlerin haklı insafsızlığını önümüze koymuştur: Gustave Flaubert'in ahmaklığı sayısız örnek davranış ve ifade üzerinden tartaklayan *Bouvard ve Pécuchet*'siyle, rastlantı olmasa gerek, kitabı çeviren Tahsin Yücel'in unutulmaz kitabı *Salaklık üzerine Deneme*'sini, sözkonusu özelliğin evrenselliğini kanıtlamaları nedeniyle de anmak şart.

Bazı insanlar akıllı, bazıları ahmak mı

peki? Akıllılığıyla nam salanların okkalı aptallıkları, safkan salak sayılanların beklenmedik akıllılıkları, herkesin bu iki uca aynı anda bağlanabileceğinin göstergesi.

XX. yüzyıl romanının "üç büyükler"inden Robert Musil, temel yapıtı *Niteliksiz Adam*'la insan olma koşulunun en ücra köşelerine sokulabilmişti. Bu ufak ama amansız metniyse, tadına doyum olmaz ironisiyle ahmaklık üzerine edebiyatın eşsiz sayfalarını getiriyor – aklın neredeyse çözüldüğü günlerden geçiyoruz, Musil bize tuttuğu ışığıyla içimize çöken karanlığı bir nebze hafifletecektir.

Ahmaklık Üzerine

Robert Musil'in Avusturya Sanatçılar Birliği'nin daveti üzerine 11 ve 17 Mart 1937 günleri Viyana'da yaptığı konuşma

Bayanlar ve Baylar!

Ahmaklık üzerine konuşmaya kalkışan biri, şu ya da bu şekilde bu işten zararlı çıkabilir; kibirli yaftası yapıştırılabilir ona, hatta çağımızın gelişimine zarar verdiği türünden yorumlar da yapılabilir. Yıllar önce şöyle yazmıştım: "Eğer ahmaklık; gelişime, yeteneğe, umuda ya da iyileşmeye tıpatıp benzemeseydi, kimse ahmak olmak istemezdi."[1] Bu dediğim 1931 yılındaydı; yeryüzünde o günden bugüne pek çok gelişme ve iyileşme görüldüğünden kimsenin kuşkusu olamaz herhalde! Böylece şu soru artık bir ölçüde

1 Musil'in *Niteliksiz Adam* adlı romanının "Gizemli bir çağ hastalığı" başlıklı 16. bölümünde şöyle yazar: "Çünkü eğer ahmaklık içten bakıldığında yeteneğe tıpatıp benzemeseydi, dışarıdan bakıldığında gelişim, deha, umut, iyileşme gibi görünmeseydi, herhalde kimse ahmak olmak istemezdi ve ahmaklık diye bir şey de bulunmazdı. En azından onunla mücadele etmek çok kolaylaşırdı. Ancak ne yazık ki son derece alımlı ve doğal bir yanı var." (ç.n.)

ertelenemeyecek duruma geliyor: Aslında ahmaklık nedir?

Kendimin, bir yazar olarak, ahmaklığı çok daha uzun zamandır bildiğimi dikkatinize sunmak da isterim, hatta şunu da söyleyebilirim ki onunla mesleki bir ilişki içine girdiğim de vakidir! Edebiyatın içine doğan biri, gözlerini açar açmaz, tarifi pek zor bir direnişle karşı karşıya bulabilir kendini, üstelik bu direniş her kalıba girebilecek gibi görünür: Kişisel tarzda olabilir bu kalıp, örneğin hesaplanamayacak kadar uzak mesafelere nişan almaya alışıkken, şimdi hedefi tutturamayan atışlar yapan bir edebiyat tarihi profesörünün vakur tavrı gibi; yaygınlaşmış, genel bir kalıp da olabilir, örneğin, Tanrı bizim için zor anlaşılır himmetiyle, insanın dilini sesli filmlerin yapımcılarına da bahşettiğinden bu yana, eleştirel yargının yerini ticari yargıya bırakması gibi.[1] Ben daha önceleri şu ya da bu vesileyle benzer durumları birkaç kez anlatmıştım; ama aynı listeyi tekrarlamanın

1 Sesli filmlerin, senkronize seslendirmeyle, halka açık ilk gösterimi 1921 yılında Stockholm'de gerçekleşmişti, 1927 yılında da ilk uzun sesli film *Caz Şarkıcısı* oynatılmıştı. (ç.n.)

ya da tamamlamanın gereği yok (hatta görünüşe bakılırsa, bugün her yerde gördüğümüz büyüme eğilimi dolayısıyla mümkün de olmazdı bu); kesin sonuç bağlamında şunu vurgulamak yeterli: Bir halkın sanat duygusundan uzak ruh hali kendini sadece kötü dönemlerde ve kaba bir biçimde dışa vurmaz, iyi dönemlerde de, her biçimde de yapar bunu, öyle ki baskılar ve yasaklamalar, fahri doktorluktan, akademik atamalardan ve ödüllerden sadece derece itibariyle farklıdır.

Ben, sanatseverliğiyle övünen bir halkın sanata ve ince ruhluluğa karşı bu çok yönlü direnişinin ahmaklıktan başka bir şey olmadığını varsaymışımdır hep, belki de ahmaklığın özel bir türüdür, sanat ahmaklığıdır, hatta belki duygu ahmaklığıdır; her hâlükârda bu ahmaklık kendini öyle bir biçimde ifade eder ki sanki bizim ince ruhluluk dediğimiz şey aynı zamanda güzellik budalalığıdır; bu fikrimden vazgeçmek için bugün de fazla neden görmüyorum. Kuşkusuz, sanat gibi tam anlamıyla insani bir arzuyu çirkinleştiren her şeyin suçunu ahmaklığın üzerine yıkamayız. Özellikle son yıllarda yaşananların bize

öğrettiği gibi, kişiliksizliğin çeşitli türleri için de yer kalmalı. Ama ahmaklık duygulara değil de akla dayanıyor, sanatsa bu ikisine birden bağlıdır ve ahmaklık kavramına burada yer yoktur diyerek itiraz etmemek gerek. Bu itiraz bir yanılgı olur. Estetik *beğeni* hem *yargı* hem duygudur. İzin verirseniz, Kant'tan ödünç aldığım bu önemli formülün, sadece Kant'ın *estetik yargı* gücünden ve *beğeni yargısı*ndan söz ettiğini hatırladığımı eklemekle kalmayayım, bu formülün sonucunda ulaşılan aşağıdaki antinomileri[1] de tekrarlayayım.

1 Antinomi (çatışkı): İki yasanın gerçekte ya da görünüşte birbiriyle uyuşmazlığı. Mantık ve epistemolojide geçen ve genel olarak paradoksu veya çözümsüz çelişkiyi tanımlamak için kullanılan terimdir. Aynı anda ve ölçüde geçerli iki önermenin birbirinin yerine konulamazlığı durumunu ifade eder.
Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinin deneyüstü diyalektiğinde dört antinomi ortaya koymuştu. 1. Uzay ve zamanda evrenin sınırlanması, (Evren sınırlıdır – Evren sınırsızdır)/ 2. Bütünün bölünmez atomlardan oluştuğu teorisi (Bütün bölünmez atomlardan ibarettir – Bütün sonsuza kadar bölünebilir)/3. Evrensel nedensellik ilkesi ile ilişkili olan bağımsızlık sorunu (Her şey evrensellik nedensellik ilkesine göre birbiri ile bağıntılıdır – Hiçbir şey birbiri ile bağıntılı değildir)/4. Evrensel bir varlığın varoluşu (Evrenin oluşunda bir evrensel varlık vardır – Evrenin oluşunda bir evrensel varlık yoktur). (ç.n.)

Tez: Beğeni yargısı kavramlara dayandırılmaz, dayandırılsaydı bu konuda tartışılırdı (kanıtlarla karar vermek).

Antitez: Kavramlara dayandırılır, yoksa bu konuda münakaşa bile edilemezdi (görüş birliği elde etmeye çalışmak).

Şimdi ben, hem politikanın hem de kesinlikle hayatın karmaşasının temelinde, benzer bir çatışkıyla buna benzer bir yargı yok mudur diye sormak isterim. Yargının ve mantığın bulunduğu yerde, ahmaklığın ablalarını ve kız kardeşlerini de, yani onun çeşitli türlerini de bulmayı beklememeli miyiz? Bunların önemi konusunda bu kadar söz yeter. Rotterdamlı Erasmus[1] büyüleyici ve bugün hâlâ tazeliğini koruyan *Deliliğe Övgü*[2] adlı eserinde, insan dünyaya gelirken birtakım ahmaklıklara sahiptir, demiştir!

* * *

1 Rotterdamlı Erasmus (1466-1536), Hollandalı hümanist düşünür. (ç.n.)

2 1509 yılında yazılmıştır (Latincesi: Moriae Encomium). İronik övgüdür, burada kişileştirilmiş delilik kendini bütün suçlamalara karşı savunur. (ç.n.)

Ahmaklığın bizi hem utanç verici hem de muazzam bir şekilde nasıl hükmü altına aldığını, güvendikleri birinin bu canavarın adını anmaya hazırlandığını işitir işitmez pek çok kişinin işbirliği yaparcasına, güler yüzle, şaşırmış gibi görünmeleri ortaya koyabilir. Bu deneyimi ilk başlarda sadece kendimde yaşamadım, ahmaklık üzerinde benden önce çalışanları ararken –dikkat çekecek derecede az sayıda kişi buldum; ama anlaşılan akıllılar akıllılık üzerine yazmayı yeğliyorlar!– kültürlü bir arkadaşım bana 1866 yılında verilmiş bir konferansın metnini gönderdiğinde çok geçmeden ahmaklığın tarihte taşıdığı önemi de öğrendim; konferansı veren Joh. Ed. Erdmann,[1] Hegel'in öğrencisi ve Halle Üniversitesi'nde profesörmüş. "Ahmaklık Üzerine" başlıklı bu konferansın duyuruluşu bile kahkahalarla karşılanmış; bunun Hegel'in taraftarlarından birinin başına bile gelebileceğini artık bildiğimden, insanların, ahmaklık üzerine konuşmak isteyenlere yönelik davranışında özel bir amaç olduğuna eminim, bu

1 Johann Eduard Erdmann (1805-1892), dinbilimci ve felsefeci. (ç.n.)

yüzden pek büyük ve derin çelişkilerle dolu bir psikolojik gücü kışkırttığıma inandığım için de tedirginlik hissediyorum.

Bu nedenle, bu büyük gücün karşısındaki zayıflığımı hemen itiraf etsem iyi olacak: Onun ne olduğunu bilmiyorum. Yardımıyla dünyayı kurtarmaya kalkışabileceğim bir ahmaklık kuramı keşfedebilmiş değilim; bilimin sakıngan sınırları içinde bunu kendisine konu edinmiş bir inceleme bile bulamadım, hatta buna benzer şeylerin incelenişinde bu kavram bağlamında iyi kötü bir görüş birliğine bile rastlamadım. Bunun nedeni, benim bilgisizliğimdir belki, ama daha ihtimal dahilinde olan, "Ahmaklık nedir?" sorusunun, tıpkı iyiliğin, güzelliğin ya da elektriğin ne olduğu türünde sorular gibi günümüz düşünce tarzına uygun düşmemesidir. Yine de insanın bu kavramı kendi kafasında oluşturma ve bütün hayatı kapsayan bu öncelikli soruyu olabildiğince soğukkanlılıkla yanıtlama arzusu da az cezbedici değil; bu yüzden ben de günün birinde, onun "gerçekten" ne olduğu sorusuna kaptırdım kendimi, ahmaklığın önümden nasıl gösteriş yaparak geçtiğine

değil, ki asıl bunu anlatmak mesleki görevim ve becerim dahilinde olurdu. Ancak edebiyattan yardım almak istemediğimden ve bunu bilimsel yoldan da yapamadığımdan, bu tür durumlarda hep başvurulduğu gibi en basit yolu denedim, "ahmak" sözcüğünün ve benzer sözcüklerin peşine düştüm, en bilinen örnekleri inceledim ve gözlemlerimi birleştirmeye çalıştım. Bu tür bir yöntemin ne yazık ki her zaman lahana kelebeği[1] avını andıran bir yanı vardır: Gözlemlediğimizi sandığımız kelebeğin peşinden gideriz bir süre, onu gözden kaybetmeyiz, ama başka yönlerden benzer şekilde zikzaklar çizerek, ilkine çok benzeyen kelebekler de geldiğinden, çok geçmeden aynı kelebeğin mi peşinden gittiğimizi bilemez oluruz. Aynı şekilde, ahmaklık familyasından gelen örnekleri de her zaman birbirinden ayıramayız, acaba ilk özgün hallerindeki bağlarını koruyorlar mı, yoksa sadece dış görünüşte mi öyledirler ve birini incelerken yanlışlıkla ötekine mi geçmekteyiz; onları, gerçekten bir mankafaya ait olduğu

1 Lahana kelebeği: Tarımda zararlı sayılan bir kelebek türü. Eskiden tırtılları elle toplanırdı. (ç.n.)

söylenebilecek bir şapkanın altında toplamak pek kolay olmayacaktır.[1]

* * *

Bu koşullar altında, nasıl başlayacağımızın pek önemi yok; o zaman gelin, bir biçimde başlayalım. En iyisi, doğruca en baştaki güçlükten başlamak: Ahmaklığa dair konuşacak ya da bu tür bir konuşmadan yararlanmak isteyecek herkesin, kendisinin ahmak olmadığını varsayması gerekir; dolayısıyla kendini akıllı saydığını ilan etmek durumundadır, oysa böyle bir şey yapmak genellikle ahmaklık işaretidir! İnsanın akıllı olduğunu herkese ilan etmesinin neden ahmaklık sayıldığı sorulunca, ilk başta, sülalemizin ilk temsilcilerinden kalma bir tabaka ev tozuyla kaplanmış gibi görünen bir yanıt gelir akla, çünkü bu yanıt, kendini akıllıymış gibi göstermemenin daha temkinli bir davranış olacağı şeklindedir. Koyu bir kuşkuculuk içeren,

1 Cümlenin Almancasında sözcük oyunu var. Mankafa anlamındaki *Dummkopf* sözcüğü *dumm* (ahmak, aptal) ve *Kopf* (kafa) sözcüklerinden oluşuyor. Bunun için şapka metaforu kullanılmış. (ç.n.)

bugün artık hiç anlaşılamayan bu temkinli davranışın, akıllı sayılmamanın zayıflar için gerçekten daha akıllıca olduğu zamanlardan kaynaklanması muhtemeldir: Zayıfın akıllılığı, güçlüyü öldürmek anlamına gelebilirdi! Ahmaklık ise kuşkuyu uyuşturur; günümüzün deyişiyle "silah bıraktırır". Bu tür eski kurnazlıkların ve budalalıkların izlerine, bir kişinin ötekine bağımlı olduğu durumlarda gerçekten rastlanır hâlâ, o ilişkide güçler öyle dengesiz dağılmıştır ki, zayıf olan taraf kurtuluşu, olduğundan daha aptal görünmekte arar; kendisini örneğin köylü kurnazlığı denen şeyde gösterir bu durum, uşakların, eğitimleriyle böbürlenen efendileriyle olan ilişkilerinde, askerin amiriyle, öğrencinin öğretmeniyle ve çocuğun anne-babasıyla olan ilişkisinde. Güçlü olan kişiyi, güçsüz olanın isteksizliği değil de beceremmemesi daha az kızdırır. Hatta ahmaklık onu "çaresizliğe" düşürür ki bu da besbelli zayıflık demektir!

Akıllılığın bu kişiyi kolayca çileden çıkarması, bu dediğimizle mükemmel uyuşmaktadır. Kuşkusuz dalkavuklarda akıl takdir edilir, ama ancak koşulsuz itaatle birlikte

olursa. Aklın yanında bu "iyi hal" belgesi eksikse ve aklın hükmeden kişinin yararına işlediğinden emin olunamazsa, akıllı kişiye akıllı değil de daha çok saygısız, küstah ya da hain denir; ve öyle bir durum doğar ki, hükmeden kişinin güvenliğini tehdit etmese de en azından onuruna ve otoritesine karşıymış sanılır. Eğitim alanında bu durum kendini, dik kafalılık eden yetenekli bir öğrenciye, vurdumduymazlığı yüzünden direnen bir öğrenciden daha sert davranılmasında gösterir. Ahlak alanında, karşı çıktığı bilgi ne kadar sağlamsa niyet o kadar kötüdür, fikrine ulaşılmıştır. Adalet bile bu özel önyargıdan nasibini almıştır, akıllıca işlenmiş bir suçu, çoğunlukla ve özellikle ağır bir dille, "kurnazca" ve "kaba" diye niteler. Siyaset alanında ise istediğiniz örneği alın.

Ama ahmaklık da –bu noktada herhalde itiraz etmek gerekir– kışkırtıcı olabilir ve kesinlikle ne olursa olsun yatıştırıcı değildir. Kısaca söylemek gerekirse, genellikle insanın sabrını taşırır, özel durumlardaysa zalimliğe bile yol açabilir; bu sağlıksız zalimliğin nefret uyandıran ve yaygın adıyla sadizm diye

bilinen taşkınlıklarında, kurban rolünde çoğu zaman ahmaklar vardır. Belli ki bu durum, zalimlerin pençesine ahmakların başkalarından daha kolay düşmesinden kaynaklanmaktadır; ama aynı zamanda, kan kokusunun avlanma arzusunu kamçılaması gibi, ahmakların açıkça hissedilebilen dayanıksızlıkları da karşısındaki kişinin hayalgücünü azdırır ve onu ıssız bir yere çeker, neredeyse sırf orada hiçbir sınırlamayla karşılaşmadığı için "aşırıya" kaçacaktır zalimlik. Bu noktada, acı çektirenin kendisi de acıya eğilimlidir, gaddarlığının içine gömülü bir zayıflık vardır; ve incinen duygudaşlığın ayrıcalıklı öfkesi her zaman belli etmese de, aşkta olduğu gibi zalimlikte de birbiriyle uyuşan iki taraf vardır! Bunu tartışmak, "kendisinden daha güçsüz olanlara korkakça zalimlik etmenin" (sadizm kavramının en çok kullanılan tanımı da herhalde bu şekildedir) sıkıntısını tıpkı şimdiki insanlık kadar çeken bir insanlıkta elbette yeterince önemli olurdu; ama meselenin ana hatlarını gözden kaybetmek istemiyorsak ve ilk örneklerin aceleyle toplandığını da hesaba katarsak, bu söylediklerimiz herhalde konu

dışına çıkmak sayılır; ve bunun sonunda elimize, kendini akıllıyım diye övmenin ahmakça olabileceğini, ama ahmak sayılmanın da her zaman akıllıca olmadığını görmekten başka bir şey geçmez. Burada genelleştirilecek bir şey yok; ya da burada kabul edilebilecek tek genelleme, yapılacak en akıllıca hareketin bu dünyada elden geldiğince göze çarpmamaya çabalamak olduğudur. Bilgelik sözcüğü, sıklıkla altına böyle bir çizgi çizilerek kesinleştirilmiştir. Ancak daha sıklıkla yapılan, yabanilik sayılacak bu sonuçtan pek az ya da sadece sembolik ölçüde istifade edilmesidir; daha sonra incelememiz bizi, ahmaklığın ve akıllılığın alanını tamamıyla terk etmeden, alçakgönüllülüğe dair kuralların, hatta daha da kapsamlı kuralların alanına götürür.

Pek çok kişi, hem ahmak görünme hem de saygınlığına zarar gelmesi korkusundan kendini akıllı sayar, ama bunu dile getirmez. Bundan söz etmek gereğini hissederlerse, dolaylı yoldan söylerler, örneğin kendileri hakkında konuşurken, "Ben başkalarından *daha ahmak* değilim," derler. Daha tercih edilen bir yol, olabildiğince tarafsız ve nesnel bir tavırla

şöyle demektir: "Normal bir zekâya sahip olduğumu söyleyebilirim sanırım." Bazen de kendi zekâmıza duyduğumuz güveni dolambaçlı bir yoldan belli ederiz, örneğin şu sözde olduğu gibi: "Kendime güldürmem!" Daha da dikkat çekici olan, sadece halktan birinin kendini içinden, olağanüstü akıllı ve donanımlı bulması değil, kamusal kişilerin de, ellerine bu yönde güç geçince, kendilerinin müthiş akıllı, bilgili, soylu, yüce, merhametli, Tanrı'nın sevgili kulu ve tarih yazmakla görevli olduğunu söylemeleri ya da bunu başkalarına söyletmeleridir. Evet, eğer bir başka kişinin parıltısının kendisinin üzerine vurduğunu hissederse o kişi hakkında da bunu severek söyler. Majeste, ekselans, kardinal hazretleri, zat-ı şahaneleri vb. türünden sıfatlarda ve hitaplarda bu özellik taşlaşmış, fark edilmez olmuştur; oysa bugün insanlar kitle halinde konuştuklarında bütün canlılığıyla hemen yine kendini gösterir. Örneğin, zihinsel ve manevi açıdan vasatın altında sayılan biri, partinin, ulusun, tarikatın ya da sanat akımının koruması altında ortaya çıkar çıkmaz, "ben" yerine "biz" demesine izin verilir

verilmez kendini beğenmişliğini arsızca ortaya koyar.

Kendiliğinden anlaşılan ve bu nedenle söylememize gerek görülmeyen bir çekinceyle, bu kendini beğenmişliğe kibir de diyebiliriz, gerçekten de bugün birçok ulusun ve devletin ruhuna hâkim olan duygular arasında ilk sırayı tartışmasız kibir alır; ama ahmaklıkla kibir arasında eskiden beri içtenlikli bir ilişki vardır ve bu da belki bir işarettir. Ahmak biri, genellikle sırf ahmaklığını saklayacak kadar akıllı olmadığı için kibirli durur; aslında buna bile gerek yoktur, çünkü ahmaklıkla kibir arasında doğrudan bir bağ vardır: Kibirli birinin bıraktığı izlenim, elinden geldiğinden daha az iş gördüğüdür; ince bir yerinden dışarıya buhar sızdıran bir makineye benzer. "Ahmaklıkla gurur aynı ağacın meyvesidir," diyen eskiler bunu kastetmişlerdir, kibir, "insanın gözünü kör eder," diyenlerin doğru söylediği gibi. Kibir kavramıyla birleştirdiğimiz şey, gerçekten de performans düşüklüğüdür, çünkü "kibir" sözcüğünün esas anlamı, "yararsız" sözcüğünün anlamıyla hemen hemen

aynıdır.[1] Ve bu verim düşüklüğü aslında verimlilik bulunan yerlerde de beklenir: Kibir ile yetenek de sıklıkla birbiriyle ilişkilidir; ancak bu durumda edindiğimiz izlenim, eğer kibirli kişi kendi kendini engellemese, çok daha verimli olabilirdi, şeklindedir. Düşük verimlilik kavramına yapışıp kalan bu fikir, daha sonra ahmaklıkla ilgili en genel tanıtım olarak ortaya çıkacaktır.

Bilindiği gibi, kibirli davranıştan uzak durulmasının tek nedeni, ahmakça olabilmesi değil, görgü kurallarına da uymamasıdır. "Kendini öven kendine kötülük eder" diye bir özdeyiş vardır; palavra atmak, durmadan kendinden söz etmek ve övünmek sadece aptallık değil aynı zamanda münasebetsizliktir de. Eğer yanılmıyorsam, yukarıdaki nedenle ihlal edilen görgü kuralları, temkinli ve mesafeli olmanın da şart koştuğu çok ve çeşitli kurallardan biridir; bu kuralların amacı, aşırı özgüvenimizi korumaktır, ancak karşımızdakinin de aynı bizim kadar aşırı özgüvenli

1 Gerekli bir açıklama: Kibirli anlamına gelen *eitel* sözcüğü Almancada aynı zamanda "boş, işe yaramaz" anlamına da gelir. Yazar, bu nedenle iki sözcüğün aynı anlama geldiğini söylemektedir. (ç.n.)

olacağını unutmamalıyız. Mesafeyi korumakla ilgili bu tür kurallar fazla açık konuşma konusunda da geçerlidir, nasıl selamlaşılacağı, nasıl hitap edileceği belirlenir, özür dilemeden karşımızdakine itiraz etmemize ya da bir mektuba "ben" diye başlanmasına izin verilmez; kısacası, birbirimize "fazla yaklaşmamamız" için belli kurallara uyulmasını gerektirir. Bu kuralların görevi, davranışları dengelemek, düzeltmek, insanın başkalarını ve kendisini sevmesini kolaylaştırmak, aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkilerde ortalama bir sıcaklık sağlamaktır; bu türden kurallar her toplumda vardır, hatta ileri derecede uygar toplumlardan daha çok ilkel toplumlarda bulunur, evet, konuşmayan hayvan toplumlarında bile vardır, ki bu durum onların ritüellerinin çoğunda kolayca görülebilir. Mesafeyi korumakla ilgili bu kurallar bağlamında, sadece kendimizi değil, başkalarını da aşırı övmemize izin verilmez. Birinin yüzüne karşı kendisinin bir dâhi ya da bir aziz olduğunu söylememiz, bunları kendimiz hakkında söylememiz kadar korkunç olurdu; suratımızı şekilden şekle sokmak ve

yakınıp durmak, bugünün anlayışına göre, bir başkasına hakaret etmekle aynı şey sayılırdı. Dolayısıyla, daha önce de değindiğim gibi, başkalarından daha ahmak ya da daha kötü olmadığımızı söylemekle yetiniriz.

Belli ki, düzenli hallerde uygulanan yasaklamalar, ölçüsüz ve uygunsuz açıklamalara dayanmaktadır. Günümüzde ulusların ve partilerin, esinlenmeleri bağlamında burunlarının büyüdüğünden söz etmiştik daha önce, şimdi bunu telafi etmeliyiz ve şunları söylemeliyiz: Gününü gün eden çoğunluk – tıpkı büyüklük budalasının gündüz düşlerinde yaptığı gibi– sadece bilgeliği değil erdemi de tekeline almıştır ve kendini cesur, soylu, yenilmez, dindar ve güzel bulmaktadır; bütün dünyada, insanların eğilimi, birer bireyken kendilerine yasaklanmış olan ne varsa, kalabalık oluşturduklarında bunları yapmaya kalkışmalarıdır.

Bu büyüyen "biz"in ayrıcalıkları bugün öyle bir izlenim bırakıyor ki, sanki bireyin giderek uygarlaşması ve ehlileşmesinin, ulusların, devletlerin ve aynı görüşte birleşen kurumların bu uygarlaşma ve ehlileşmeden

aynı oranda uzaklaşmasıyla telafi edilmesi gerekecek; ve belli ki burada bir duygu bozulması vardır, duygusal dengede bir aksaklık ortaya çıkmaktadır, bu da temelde Ben ve Biz'in karşıtlığından ve bütün ahlaki değerlendirmelerden önce gelir. Ama bu hâlâ ahmaklık mıdır –diye sormak zorundayız herhalde–, evet, ahmaklıkla herhangi bir ilgisi var mıdır hâlâ?

Sayın dinleyiciler, bundan kimsenin kuşkusu yok! Ama gelin, hiç de sevimsiz sayılmayacak bir örnekle yanıt vermeden önce yine de bir soluk alalım! Hepimiz, özellikle biz erkekler, hatta öncelikli olarak bütün tanınmış yazarlar, bize bütün hayatının romanını anlatmak isteyen, görünüşe bakılırsa ruhu, sonunda bir başarı elde edemese de, her zaman ilginç durumlarda bulunmuş hanımlar tanıyoruzdur; ve belki bu başarıyı bizim sağlamamızı istiyorlardır. Böyle bir hanım ahmak sayılır mı? Bolca sahip olduğumuz izlenimlerin arasından yükselen bir şey kulağımıza sürekli şunu fısıldar: Evet, ahmaktır! Ama hem nezaket, hem adalet gereği kabul etmeliyiz ki bu hanım baştan sona ve her zaman ahmak

değildir. Kendinden çok söz eder, aslında gevezedir. Her şeyin kesin kararını o verir. Kibirli ve küstahtır. Sık sık ders verir bize. Aşk hayatı genellikle düzensizdir ve hayatından pek memnun değildir. Ama bütün bunların ya da büyük bir kısmının aynen görüldüğü başka çeşit insanlar yok mudur? Kendinden çokça söz etmek, bencillerde, tedirgin kişilerde, hatta melankoliklerin belli bir kesiminde de görülen kötü bir alışkanlıktır. Bunların tamamı gençlere de mükemmel uyar; kendinden çokça söz etmek, kibirli ve ukala olmak, hayatı yolunda gitmemek adeta gençlerin büyüme belirtilerindendir, kısacası, akıllılık ve terbiye bağlamında aynı eksiklikler onlarda da vardır, ama bu yüzden ahmak denemez gençlere ya da doğal nedenler yüzünden henüz akıllanmamış kişilerden daha ahmak değillerdir.

Bayanlar ve baylar! Günlük hayatın ve ona bağlı insanbiliminin yargıları çoğunlukla isabetlidir, ama ara sıra da hedefi ıskalarlar. Bunlar gerçek bir öğreti gözeterek oluşturulmamışlardır, aslında zihinde oluşan onayları ve reddedişleri temsil ederler. Bu örnek de bir

şeyin ahmakça olabileceğini, ama böyle olması gerekmediğini; sözcüğün anlamının, hangi bağlamda bulunduğuna göre değişebileceğini; ahmaklığın –dokuyu bir çekişte sökecek ip herhangi bir yerden dışarı uzanmadan– başka bir şeyle iç içe girdiğini gösterir bize. Hatta dâhilik ve ahmaklık da kopmamacasına bağlıdırlar birbirlerine; ahmak sayılmak, cezalandırılma korkusuyla yasaklandığından, insanlar fazla konuşmanın ve kendinden fazlaca söz etmenin ilginç bir yolunu bulmuşlardır: Yazarlar üzerinden. Yazar, bütün insanlar adına konuşarak bir şeyden tat aldığını ya da güneşin gökte durduğunu anlatabilir, kendi fikirlerini söyleyebilir, sırları açığa vurabilir, itiraflarda bulunabilir, kendi özeli olan konularda düşüncesizce hesap verebilir (en azından pek çok yazar bunu gözetir!) ve bütün bunlar öyle görünür ki sanki insanlık aslında kendine yasakladığı bir şeye, istisna yapıp izin veriyormuş gibi olur. Bu şekilde durup dinlenmeden kendinden söz eder insanlık ve yazarın yardımıyla aynı hikâyeleri ve olayları milyon kere anlatır, sadece koşullar değişiktir, ama kendisinde ne bir gelişme ne de duyu zenginliği olmuştur:

O yazarların yazdıklarından yararlanırken ve yazılanları uyarlayıp kullanırken, sonunda ahmaklıkla da suçlanmaz mı insanlık? Ben kendi adıma, böyle bir şey imkânsızdır diyemem.

Ahmaklığın ve ahlak dışılığın kullanım alanları arasında ne olursa olsun karmaşık benzeşmeler ve farklılıklar vardır – ahlak dışılığı, bugün artık kullanılmayan geniş anlamında ele alıyorum, yani akıllı olmamak değil, aşağı yukarı düşünsel olmamak anlamında. Joh. Ed. Erdmann'ın daha önce sözünü ettiğim konferansının önemli bir yerinde, "kabalık, ahmaklığın uygulamasıdır," demesine benzer, ahmaklıkla ahlaksızlığın birbirine bağlı oluşu. Şöyle söylemişti: "Sözcükler... bir ruh halinin yegâne dışavurumları değildir. Bu ruh hali, eylemlerde de gösterir kendini. Ahmaklık da öyledir. Sadece ahmak olmak değil, ahmakça davranmaya, ahmaklıklar yapmaya" –yani ahmaklığı uygulamaya– "ya da eyleme dönüştürülmüş ahmaklığa kabalık diyoruz." Bu sempatik iddia, ahmaklığın özellikle duygulardaki bir hata olduğunu öğretir bize – çünkü kabalık öyle bir şeydir! Bu da doğrudan şu "duygu bozukluğu"nun ve "duygusal denge-

nin bozukluğu"nun olduğu yöne geri götürür bizi, ki buna değinebilirdik daha önce, ama bir açıklama getiremezdik. Erdmann'ın açıklayıcı sözleri bile gerçeklikle tam uyuşamaz, çünkü "eğitimlilerin" karşıtı olan kaba, yontulmamış bireyleri hedeflemesini ve ahmaklığın bütün kullanım biçimlerini içermemesini bir yana bırakırsak, ne kabalık sadece bir ahmaklıktır, ne de ahmaklık sadece bir kabalık; bu nedenle de duygu ile zekâ birleşip "uygulanan ahmaklığa" götürürlerse, bu ilişkide daha açıklanacak pek çok şey kalır; ilkin bunu, ve en iyisi yine örneklerle öne çıkarmalıyız.

* * *

Ahmaklık kavramının çerçevesi düzgün biçimde ortaya çıkacaksa, her şeyden önce, ahmaklığın sadece ve öncelikle anlama gücü noksanlığı olduğu yargısını yumuşatmamız gerek; daha önce de değindiğimiz gibi, ahmaklık hakkındaki en genel fikrimiz, onun, çeşitli bedensel ve zihinsel faaliyetler sırasında yetersiz kaldığıdır. Bu konuda bizim memleketimizde çok anlamlı bir örnek vardır, ağır

işitmeyi, yani bedensel bir kusuru tanımlamak için *derisch* ya da *terisch* derler, herhalde aslı *törisch*'tir ve ahmak sözcüğüne çok benzer.[1] İnsanlar birini ahmaklıkla suçlarken tam da bu sözcükleri kullanırlar. Bir yarışmacı en kritik anda yarışı bırakırsa, ya da bir hata yaparsa sonradan, "Kafam hiç çalışmıyordu!" der ya da "Aklım neredeydi, bilmiyorum!" Oysa yüzerken ya da boks yaparken aklın rolünün ne kadar olduğu ne de olsa kesin söylenemez. Aynı şekilde erkek çocuklar ve sporcular derneği üyeleri arasında beceriksizlik yapan birine, o kişi Hölderlin[2] bile olsa, ahmak derler. İş hayatında da, hile yapmayan, vicdansız davranmayan birinin ahmak diye nitelendiği olur. Tümüyle bakıldığında günümüzde bu tür ahmaklıklar, eskiden akıllılık diye saygı gören şeylere denktir; eğer doğru biliyorsam, eski Germenler sadece ahlaki fikirleri değil, bilgiye, deneyime, bil-

1 *Törisch*: Sağır, ağır işiten. Ona benzeyen *töricht* de ahmak, aptal anlamına gelir. (ç.n.)

2 Friedrich Hölderlin (1770-1843): Alman şair. Romantizm akımının en önemli isimlerinden. Genç yaşlarda ruhsal bozukluk ve çıldırma belirtileri gösterince yaşamının geri kalanını gözetim altında geçirdi. (ç.n.)

geliğe dayalı kavramları da, yani entelektüel kavramları da savaşla ve mücadeleyle ilişkili görüyorlardı. Böylece her akıllılığın kendi ahmaklığı vardır, hayvan psikolojisinin zekâ testlerinde bile her "performans türü"ne bir "ahmaklık türü"nün denk düştüğü keşfedilmiştir.

Akıllılık için en genel geçer kavramı bulmak isteseydik, yapacağımız karşılaştırmalardan, örneğin beceriklilik kavramı çıkardı, o zaman da beceriksizce yapılan her şeye kimi zaman ahmakça da denebilirdi; ama aslında, bir ahmaklıkla ilişkili olan beceriklilik, kelime anlamıyla akıllılık diye nitelenmediği sürece de durum aynıdır. Bu durumda hangi becerinin ön planda bulunarak akıllılık kavramıyla ahmaklık kavramını aynı anda kendi içeriğiyle doldurduğu, kişinin yaşam biçimiyle ilgilidir. Kişinin kendini güvensiz hissettiği zamanlarda kurnazlık, güç, duyu keskinliği ve bedensel beceri, akıllılık kavramını şekillendirir; daha tinsel –ne yazık ki birtakım gerekli sınırlamaları mecburen gözeterek ekleyelim ki– burjuva yaşam felsefesinde akıllılığın yerini zihinsel emek alır. En doğrusu, daha

üstün tinsel faaliyetlerin işi olmalıdır bu, ama gidişatta anlama gücüne dayalı performans ağır basmıştır; bu üstünlük iş hayatındaki insanların boş suratında, inatçı alnında yazılıdır; öyle ki bugün, sanki başka türlüsü asla mümkün değilmiş gibi, akıllılık ve ahmaklık sadece akılla ve bu aklın yeterlilik derecesiyle ilişkilendirilir, oysa bu yaklaşım çoğunlukla önyargılıdır.

"Ahmak" sözcüğüne kökten bağlı olduğu düşünülen genel anlamdaki beceriksizlik fikrinin –hem her konuda beceriksizlik hem de her türlü beceriksizlik– gerçekten etkileyici bir sonucu var, o da şu ki, "ahmak" ve "ahmaklık" sözcükleri genel anlamdaki beceriksizliği simgelediklerinden, hangi kelime özellikle vurgulanmak isteniyorsa onun yerine kullanılırlar. Birbirini ahmaklıkla suçlamanın bugün muazzam yaygın olmasının nedenlerinden biri budur. (Öte yandan, örneklerimizin de gösterdiği gibi, bu kavramı sınırlandırmanın çok güç olmasının nedeni de budur.) Ödünç kitap veren, adı-sanı bilinmeyen kütüphanelerin kataloglarında uzunca bir süre yer alan iddialı romanların sayfa

kenarlarına yazılan notlara bir bakın; burada yazarla baş başa olan okur, düşüncesini "ahmak" sözcüğüyle belirtmeyi pek sever, ya da onun eşanlamlıları sayılan "budala", "saçma", "görülmemiş aptallık"la filan. Aynı şekilde, tiyatro oyunlarında ya da resim sergilerinde sanatçı topluca eleştirildiğinde, yapılandan hoşlanılmadığında da öfkeyle söylenen ilk sözcükler bunlar olur. Bu noktada, sanatçıların da tepkilerini ifade ederken en sevdikleri sözcük olan "*Kitsch*"i de unutmamak gerek, ne var ki, en azından benim bildiğim kadarıyla, bu kelimenin tam anlamı kesinleştirilemiyor ve nasıl kullanılacağı açıklanamıyor; olsa olsa günümüzde kullanılan "kitschleştirme" açıklıyordur anlamını, bu söz "fiyatının altında vermek" ya da "çarçur etmek" anlamlarına geliyor. Demek ki "*kitsch*", değersiz ya da ucuz mal anlamına geliyor, ben de bu anlamın, elbette düşünsel çerçevede, sözcüğün farkına varmadan doğru kullanıldığı yerlerde söylenenin altında yattığına inanıyorum.

Ucuz mal, esas olarak da pılı pırtı, yetersiz, işe yaramaz mal anlamına geldiğinden,

yetersizlik ve işe yaramazlık aynı zamanda "ahmak" sözcüğünün kullanımının temelini oluşturduğundan, işimize gelmeyen her şeye –özellikle de, bunun dışında, bu şeylere zevkli ya da sanatsal diye saygı gösterir gibi yapıyorsak– "ahmaklık denir buna" dediğimizi iddia edersek, abartmış sayılmayız. "Denir buna"nın ne olduğunun belirlenmesi için, ahmaklığı ifade eden deyimler kullanılırken içlerine, adi ve ahlaki açıdan tiksindirici olup yine eksik kalan deyimleri içeren bir ikinci kullanım biçiminin girmesi önemlidir, böylece gözlerimiz daha önce dikkatimizi çekmiş olan şeye, "ahmak" ve "terbiyesiz" kavramlarının kader birliğine çevrilir. Çünkü sadece, entelektüel kökenin estetik ifadesi sayılan "kitsch" değil, "pislik!", "berbat!", "iğrenç!", "hastalıklı!", "rezil!" gibi ahlaki deyimler de hayata dair kaba ve yontulmamış sanat eleştirileri ve yargılardır. Ancak belki bu ifadeler içlerinde, fark gözetilmeden kullanılsalar da, entelektüel bir çaba, bir anlam farklılığı taşıyor olabilirler; o zaman, son olarak neredeyse yarı şaşkın söylenen, "Ne biçim adilik bu!" sözü onların yerine geçer, ve bu, başka

her şeyin yerini alarak, "Ne biçim ahmaklık bu!" sözüyle birlikte dünyaya hükmedebilir. Çünkü belli ki bu iki söz zaman zaman diğer her şeyin yerine geçebilir, nedeni de "ahmak" sözcüğünün artık genel beceriksizlik anlamına, "adi"nin de genel ahlaki bozulma anlamına gelmiş olmasıdır; bugün insanların birbirleri hakkında söylediklerine kulak verirsek, insanlığın habersizce çekilen karşılıklı grup fotoğraflarından oluşan otoportresinin sadece ve sadece bu iki tatsız sözün değişik hallerinin karışımı olduğu görülür.

Belki de bu konu üzerinde düşünmeye değer. Kuşkusuz her ikisi de, tamamlanamamış bir yargının, bir şeylerin yanlış olduğunu elbet hisseden ama bunun ne olduğunu açıkça ifade edemeyen, henüz şekillenmemiş bir eleştirinin en alt basamağını temsil ederler. Bu sözleri kullanmak, bulunabilecek en basit ve en kötü ifadeyle kendini savunmaktır, bir yanıtın başı olduğu kadar sonudur da. Burada bir "kısa devre" durumu vardır, ne anlama gelirlerse gelsinler, "ahmak" ve "adi" sözcüklerinin hakaret olarak da kullanıldıkları dikkate alınırsa bu durum daha

iyi anlaşılır. Çünkü hakaretlerin öneminin, asıl olarak içeriklerinde değil kullanımında yattığı bilinir; eşeği sevenimiz çoktur, ancak bize eşek denirse kendimizi hakarete uğramış hissederiz. Hakaret sözcüğü, temsil ettiği şeyi değil, fikirlerin, duyguların ve amaçların bir karışımını temsil eder, bu karışımı hiçbir şekilde ifade edemez, sadece haber verir. Şunu da söyleyelim ki, hakaret sözcüğü bu bakımdan popüler ve yabancı kelimelerle aynı durumdadır, bu kelimeler, yerlerini başka kelimeler alsa da bize vazgeçilmez görünürler. Dolayısıyla hakaret sözcüklerinin akıl almaz heyecanlı bir yanı da vardır, ki bu amaçlarıyla örtüşse de içerikleriyle örtüşmez; belki de en açık şekilde gençlerin birbirlerine takılırken kullandıkları sözcüklerde görülür bu: Çocuğun biri ötekine "Memo" ya da "Çalı" diyebilir ve bir başka çocuğu, birtakım gizli bağlar dolayısıyla, öfkelendirebilir.

Hakaretler, takma adlar, popüler ya da yabancı sözcükler hakkında söylenenler, şaka, slogan ya da sevgi sözcükleri hakkında da söylenebilir; aslında hepsi farklı türlerdeki bu sözlerin ortak niteliği, bir duygu tarafın-

dan yönlendirilmeleri ve özellikle de belirli ve nesnel olmadıkları için kullanılırlarken, daha uygun, daha nesnel ve daha doğru sözcüklerin alanlarına girip o alanları daraltabilmeleridir. Hayatta bazen bu yönde bir ihtiyaç doğduğu belli ve bunun değerini de inkâr edemeyiz; ama ahmaklıkla adeta aynı yollardan geçen bu gibi olaylarda yaşananların ahmakça olduğu kuşkusuz; bu ilişkiyi en açık şekilde kafasızlığın temel ve bazen de resmi örneği sayılan panik konusunda inceleyebiliriz. Bir şeyin bir insan üzerinde etkisi varsa ve ister ani korku, ister bitmek bilmeyen ruhsal baskı olsun, bu şey o insanın taşıyamayacağı kadar ağırsa, o kişi bazen bir "kafasızlık" yapar. Haykırmaya başlayabilir, esasında tıpkı çocuk gibidir o anda, tehlike gördüğünde "körlemesine" kaçabilir ya da aynı şekilde körlemesine dalabilir tehlikenin içine, tahrip etmek, hakaret etmek ya da uluorta haykırmak için dayanılmaz bir istek duyabilir. Bütünüyle bakıldığında, kendi konumundan beklenen mantıklı davranışlar yerine, onlarca yararsız davranış sergileyebilir, dışarıdan bakıldığında bu davranışlar her zaman

ve fazlasıyla yararsız, hatta amaçsızdır. Bu tür bir tezatı en iyi "korku paniği"[1] durumunda görebiliriz; ama kelimeyi dar anlamında almazsak, hiddet, hırs, hatta şefkat paniklerinden de söz edilebilir, kapıldığımız aşırı heyecanı hem aynı canlılıkla hem de gözümüz başka bir şey görmeden, anlamsızca yatıştıramadığımız durumlarda olduğu gibi. Korku paniğinden sadece karşıt yöndeki etkisi bakımından farklı sayılan cesaret paniği diye bir olgunun varlığı, akıllı olduğu kadar cesur da diyeceğimiz bir adam tarafından çoktan söylenmiştir.[2]

Panik yaşandığında meydana gelen şey, psikolojik açıdan zekânın, daha genel bir deyişle üstün zihinsel faaliyetin devre dışı kalması olarak görülür, onun yerini daha ilkel bir ruhsal faaliyet alır; ancak şunu da ekleyebiliriz ki, bu tür durumlarda anlama gücünün işlememesi ve düğümlenmesiyle birlikte,

1 (Yunan mitolojisi) Kırların ve çobanların tanrısı Pan'ın bütün mitoslarda yarı keçi yarı insan suretinde tasvir edilmesi onu korkutucu bir figür haline getirmiştir. Öyle ki Pan, kırlarda aniden insanların karşısına çıkıp görüntüsüyle insanları korkuttuğu için panik sözcüğüne de ilham kaynağı olmuştur. (ç.n.)

2 Bu kişinin kimliği belli değildir. (ç.n.)

içgüdüsel davranışa doğru bir yönelme olsa da, asıl yaşanan, bu davranışın içinden geçilmesiyle son çare olarak başvurulacak içgüdüye ve son bir acil davranış biçimine gitmektir. Bu davranış biçimi tam bir kafa karışıklığı görünümündedir, plansızdır, ne mantık vardır orada ne de başka bir kurtarıcı içgüdü; ama farkında olmadan yaptığı plan, davranışların niteliğinin yerine onların sayılarını koymaktır, bu sayıların kısa sayılmayacak listesi, gelişigüzel yapılıp başarısızlıkla sonuçlanan yüz atış içinde bir tanesinin hedefi bulacağı ihtimali üzerine kuruludur. Şaşkın durumdaki bir kişi ve kapalı pencere camına çarpıp duran, sonunda tesadüfen denk geldiği bir yarıktan dışarıya "kaçan" sinek – ikisinin de o kafa karışıklığı içinde yaptığı şey, savaşı yönetenlerin, kendi çıkarlarını gözeterek, hedeflerini yaylım ateşine tutmasıyla, evet, hatta onun üzerine şarapnel ya da el bombaları fırlatmasıyla aynıdır.

Diğer bir ifadeyle bunun anlamı, hedefi belli bir eylemin yerine geniş bir alana yayılan bir eylem koymaktır; sözlerin ya da davranışların niteliğinin yerine onların niceliklerini

koymaktan daha insani bir şey yoktur. Belirsiz sözlerin kullanılması, pek çok başka sözün kullanılmasına fazlasıyla benzer, çünkü bir söz ne kadar anlaşılmazsa, onun kullanılabileceği şeylerin alanı o kadar geniş olur; nesnel olmayan sözler için de aynı şey söylenebilir. Eğer bunlar ahmakça sözlerse, ahmaklık onların kanalıyla panik durumuyla ilişkilendirilir, ahmaklıkla ilgili bu ve benzeri suçlamaların aşırı kullanımı da, insanın ruhunu kurtarmak için arkaik ve ilkel –ve haklı olarak söyleyebileceğimiz gibi, sağlıksız– yöntemlerle girişilecek bir çabaya fazlasıyla benzeyecektir. Esasında, bir şeyin gerçekten ahmaklık ya da adilik olduğu söylenerek yapılan pek çok suçlamaya bakınca, sadece aklın devre dışı kaldığını değil, aynı zamanda hizaya sokmak ya da mantıksızca yakıp yıkmak yönünde düşüncesizce bir eğilim bulunduğunu da görebiliriz. Bu sözler sadece hakaret değildir, kişinin kapıldığı bir hakaret etme krizini temsil etmektedir. Eğer bir şey sadece bu sözler kanalıyla ifade edilebiliyorsa, çok yakında saldırıya geçilecek demektir. Daha önce değindiğimiz örneklere dönersek, bu tür

durumlarda resimlere şemsiyelerle saldırılır (hem de o resimleri yapanların yokluğunda), kitaplar, sanki böylelikle zehirleri etkisiz kılınabilecekmiş gibi, yerlere fırlatılır. Ama bu nöbetlerin öncesinde, kişiyi felce uğratan bir sıkıntı da vardır üzerinde, oysa bu nöbetlerin onu bu sıkıntıdan kurtarması gerekir: İnsan "neredeyse" kendi öfkesinde "boğulur"; halini anlatmak için "hiçbir söz yeterli olmaz", sadece en sıradan ve en anlamsız sözleri bulur; insanın "dili tutulur", "soluğu kesilir". İşte insan patlamadan önce böyle dili tutulur, hatta düşünemez olur! Kendini son derece yetersiz hisseder, ve sonunda, genellikle anlamı açıkça belli o sözlerle başlar kriz, "sonunda ahmağa döndürdü beni bir şey," der kişi. Ama o şey, kişinin kendisidir. Azme ve girişimcilik ruhuna büyük önem verilen dönemlerde, bu ruha bazen şaşılacak derecede benzeyen şeyi de hatırlamak gerekir.

* * *

Bayanlar, baylar! Bugünlerde insanlığın güven krizinden çokça söz ediliyor, bugü-

ne kadar insana duyulagelen güveni tehdit eden bir krizden; bu duruma, meselelerimizi özgürce ve akıllıca yürütebileceğimize dair güvenimizin yerini almak üzere olan bir panik de denebilir. Kendimizi kandırmayalım, Alman kozmopolitanizminin klasik çağından bize ulaşan, insan onurunun simgeleri sayılan iki ahlaki –ve sanata da ahlaki boyutta uzanan– kavram, yani özgürlük ve akıl, daha on dokuzuncu yüzyılın ortasından, ya da biraz daha sonrasından beri pek de sağlıklı değillerdir. Giderek "rotadan çıkmışlardır", onları "ne yapacağımızı" bilememişizdir, onların büzülüp küçülmesine göz yumulması, hasımlarından çok dostlarının yüzündendir. Şu konuda da kendimizi kandırmayalım, bizler, ya da bizden sonra gelecekler, bu değişmeyen fikirlere geri dönmeyeceklerdir; bizim görevimiz ve ruhumuza yüklenen sınamaların gayesi, daha çok –hem acı, hem umut veren, ama nadiren anlaşılan görevidir bu bütün nesillerin– yeniliğe doğru o her zaman gerek duyulan, hatta çok arzulanan geçişi, mümkün olan en az kayıpla tamamlamaktır. Geleneği koruyarak değişim gösteren fikirlere

doğru anda yapılması gereken geçişi ihmal ettikçe, bu girişimimizde yardımı dokunacak hakiki, mantıklı, önemli, akıllıca şeylere dair fikirlere daha da çok ihtiyaç duyarız; aynı şey, tersine yansıtırsak, ahmakça dediğimiz şeyler için de geçerlidir. Ancak akıl ve bilgelik hakkında sağlam fikir sahibi değilsek, kısmen de olsa ahmaklık hakkında bir fikir oluşturabilir miyiz? Görüşlerin zaman içinde ne kadar değiştiğine dair küçük bir örnek vereyim; eskiden iyi bilinen bir psikiyatri ders kitabında: "Adalet nedir?" sorusuna verilen, "*Ötekinin* cezalandırılması!" şeklindeki yanıt, embesillik[1] örneği diye sunulmuştu; oysa günümüzde bu soru ve bu yanıt, üzerinde çok tartışılan bir hukuk anlayışının temelini oluşturur. Dönemsel değişimlerden bağımsız bir özün varlığına en azından işaret etmedikçe, en mütevazı çalışmaların bile bitirilemeyeceğinden korkuyorum. Böyle birkaç soru ve fikir daha mevcuttur.

Psikolog olarak konuşma hakkım yok, böyle bir şey yapmak istemiyorum da, ancak

1 Budala, ahmak, aptal anlamına gelen, Fransızcadan alınma bir sözcük. (ç.n.)

bizim konumuzda yardım umacağımız ilk şey, herhalde bu bilime kısaca bir göz atmaktır. Eskiden psikolojide duyarlılık, irade, duygu ve hayalgücü ya da zekâ arasında ayrım yapılırdı, ahmaklığın zekânın düşük seviyesi olduğu kabul edilirdi. Günümüz psikolojisinde, ruhsal melekelerin temel farklılıklarına bu kadar önem verilmiyor, ruhun çeşitli faaliyetlerinin karşılıklı bağımlı olduğu, iç içe geçtikleri kabul edilmiş, böylelikle ahmaklığın psikolojik açıdan ne anlama geldiği sorusuna verilecek yanıt zorlaşmıştır. Günümüz anlayışına göre de akıl faaliyetlerinin bağımsızlığı elbette şarta bağlıdır, ama en sakin koşullarda bile dikkat, kavrayış, bellek, aslında anlama gücüne dahil hemen hemen her şey, büyük olasılıkla duygusal niteliklere de bağlıdır; bütün bunların üzerine ayrıca, hem hareketli anlarda hem de zihinsel faaliyetin yoğunlaştığı zamanlarda zekâ ile duyguların ikinci bir kez, çözülmemecesine iç içe girmeleri eklenir. Ve zekâ kavramında akılla duyguyu birbirinden ayırmanın güçlüğü elbette ahmaklık kavramında da yansımasını bulur; örneğin tıp psikolojisinde, zayıf akıllı insanların

düşünce tarzları, yoksul, muğlak, soyutlama yeteneği yok, belirsiz, yavaş, dikkati dağılıyor, yüzeysel, tek taraflı, katı, çapraşık, aşırı hareketli, dalgın gibi kelimelerle ifade edildiğinde, bu niteliklerin kısmen akla, kısmen de duygulara dair olduğu kolaylıkla anlaşılır. O zaman şöyle diyebiliriz: Ahmaklık da akıllılık da, hem sağduyuyla hem duygularla ilgilidir; birinin mi, ötekinin mi ağır bastığını, örneğin embesillikte zayıf akıllılığın mı "öne çıktığını" ya da aşırı ahlakçılarda bir duygu katılığı mı bulunduğunu işin uzmanlarına bırakabiliriz, biz amatörlerse işimizi biraz daha rahat yoldan halletmeliyiz.

* * *

Günlük hayatta, birine ahmak dendiğinde genellikle "kıt akıllı" olduğu kastedilir. Ancak çeşit çeşit zihinsel ve ruhsal anormallikler de vardır; doğuştan kusursuz bir aklı bile bunlar o kadar engeller, bozar ve yanıltır ki bütünüyle bakıldığında bu durum ancak "ahmaklık" kelimesinin uygun düşeceği bir yöne doğru gider. Demek ki bu kelime, temelde

birbirinden çok farklı iki ayrı türü içeriyor: Birincisi, dürüst ve basit bir ahmaklık, ikincisiyse, biraz çelişkili olacak ama, zekâ işareti olan ahmaklık. İlk türün temelinde kıt bir akıl yatar, ikincisi herhangi bir şeye oranla kıttır, ki böylesi çok daha tehlikeli olanıdır.

Dürüst ahmaklığı anlamak biraz zordur, "kuş beyinli" denilen türdendir. Fikir ve sözcük dağarcığı fakirdir, olanları da kullanmayı beceremez. Sık sık tekrarlandığı için kafasına iyice yerleşen, özümsediği sıradan şeyleri yeğler ve bir şeyi iyice kavradıktan sonra elinden hemen alınmasını, başkalarının incelemesini istemez, kendisi bile onu kurcalamak istemez. Hayatın güzelliklerinden payına düşeni bolca alır! Gerçi aklı sıklıkla karışır, yeni deneyimler karşısında düşüncelerini toparlayamaz, buna karşılık duyularıyla yaklaşabileceği, adeta parmaklarıyla sayabileceği şeyleri benimser. Tek kelimeyle, sevgili "tam ahmak"tır o, eğer ara sıra safdil, kafası karışık ve aynı zamanda insanı çileden çıkaracak derecede laf anlamaz olmasaydı, bayağı sevimli görünebilirdi gözümüze.

* * *

Bu vakayı Bleuler'in[1] *Psikiyatri Ders Kitabı*'ndan aldığım birkaç örnekle süslemeden geçemeyeceğim: Bir embesil, bizim "hastanın başucundaki doktor" dediğimiz şeyi, şu kelimelerle ifade eder: "Bir adam ötekinin elini tutuyor, bu öbür adam yatakta yatıyor, yanlarında bir de rahibe duruyor." Primitif bir tablo çizer gibi! Kafası pek çalışmayan bir hizmetçi kıza biriktirdiği parayı faiz alabileceği bir bankaya yatırması söylenirse bunu kötü bir şaka sayar. Hem paramı koruyacak hem de üstüne para verecek kadar aptal olamaz kimse, der size; bu sözde bir şövalye ruhu gizlidir, parayla olan bu ilişki benim gençliğimde bile ancak tek tük kibar yaşlı beyefendide görülebilirdi! Üçüncü örnekte bir embesilin, tipik bir davranışla, iki liralık bir metal paranın bir tane bir lira ve iki tane 50 kuruştan daha değersiz olduğunu iddia ettiği anlatılır, çünkü – gerekçesi şöyledir: Parayı bozdurmak gerektiğinde karşılığında alınan para daha az olur. Para bozdururken dikkatini toplayamayan insanların paranın

1 Eugen Bleuler (1857-1939): İsviçreli psikiyatr; şizofreni ve otizm konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır. (ç.n.)

değerine dair bahsedilen kuramına, bu salonda gönülden katılan tek embesil umarım ben değilimdir!

Ahmaklığın sanatla ilişkisine tekrar dönecek olursam, saf ahmaklık gerçekten de çoğunlukla bir kadın sanatçı gibidir. Kendisini kışkırtan bir söze –eskiden bazı deneylerde[1] pek geçerli olduğu üzere– başka bir sözle karşılık vermek yerine, bütün bir cümleyle karşılık verir hemen, ne derseniz deyin, bu cümlelerin şiirsel bir yanı da vardır! Bu tür karşılıklardan birkaçını burada tekrarlayacağım, ama önce kışkırtıcı kelimeyi söyleyeceğim:

"Tutuşturmak: Fırıncı odunu tutuşturur.
Kış: Kar demektir.
Baba: Bir keresinde beni merdivenden aşağı atmıştı.
Düğün: Eğlenmeye yarar.
Bahçe: Bahçede hava hep güzeldir.
Din: Kiliseye gidildiğinde.
Wilhelm Tell kimdi: Bu oyunu ormanda

1 Wilhelm Wundt'un (1832-1920) tekniği. Eugen Beuler ve Sigmund Freud bunu psikanalize uygulamışlar, dolayısıyla uyarlamışlardı. (ç.n.)

oynadılar; kılık değiştirmiş kadınlarla çocuklar da vardı.
Havari Petrus kimdi: Üç kez bağırmıştı."

Bu tür yanıtlardaki safdillik ve büyük ölçüdeki somutluk, karmaşık fikirlerin yerini basit bir hikâyenin alması, gereksiz bilgilerin, durumların ve ayrıntıların üzerinde durulması, ya da Petrus örneğinde görüldüğü gibi kısaltarak, yoğunlaştırarak anlatmak; bütün bunlar şiirsel anlatımın çok eskilerden gelen yöntemleridir; aşırıya kaçmanın, ki günümüzde pek moda bu, yazarı budalaya benzettiğine inansam da, buradaki şiirselliği göz ardı etmek mümkün değil, böylece budala, zihinsel durumundan büyük keyif alınarak canlandırılabiliyor edebiyatta demek ki.

Bu dürüst ahmaklığın karşısında, ondan daha üstün, daha kibirli olan diğer ahmaklık, gerçekten fazlasıyla göze çarpan bir karşıtı gibi duruyor. Bu karşıt ahmaklık, bir zekâ eksikliği olmaktan öte, beceremeyeceği işlere kalkışan zekânın işleyemeyişidir; kıt bir aklın bütün olumsuz niteliklerini kendinde toplamış sayılabilir, ama ayrıca dengesiz, çarpık,

düzensiz, kısacası hastalıklı her ruhun yol açtığı bütün nitelikleri de barındırır. "Standart" bir duygulanım olmadığı için, işin doğrusu, bu hastalıklı aykırılıkta, tek yanlı duygularla akıl arasında yetersiz bir etkileşim gerçekleşir ve akıl duygulara hükmedecek gücü bulamaz. Bu yüksek dereceli ahmaklık asıl oluşum hastalığıdır (bir yanlış anlamayı önlemek adına belirtelim, oluşmamaktır, oluşum hatasıdır, yanlış meydana gelmiş oluşumdur, oluşumun malzemesiyle gücü arasındaki orantısızlıktır) ve onu tanımlamaya çalışırsak sonu gelmez bu işin. Zihnin bütün faaliyetlerini etkiler; çünkü hakiki ahmaklık sessiz bir kadın sanatçıysa, zeki ahmaklığın da fikir hayatının canlılığında, ama öncelikle de onun tutarsızlığında ve kısırlığında payı vardır. Yıllar önce yazmıştım bu konuda:[1] "Ahmaklığın kullanmayı beceremeyeceği bir tek önemli düşünce bile yoktur, son derece hareketlidir o ve hakikatin bütün kılıklarına girebilir. Hakikatin ise tek bir kılığı, tek bir yolu vardır ve her zaman dezavantajlı durumdadır." Burada sözü edilen ahmaklık bir akıl hastalığı değildir, ama

1 Bkz. *Niteliksiz Adam*. (ç.n.)

aklın, bizzat hayatın kendisi için tehlikeli hastalıklarının en tehlikelisidir.

Her birimiz, onu tarihteki büyük olaylardan öğrenmeden önce kendi içimizde izini sürmeliyiz elbette. Ama nasıl tanıyacağız bu hastalığı? Ve hangi belirleyici damgayı vuracağız ona? Günümüzde psikiyatri, kendi alanına giren vakalarda, temel ayırıcı özellik olarak hayatla başa çıkamamamızı, hayatın gerektirdiği hiçbir görevi yerine getirememizi ya da bir görevin karşısında ansızın, hiç beklenmedik şekilde yetersiz kalmamızı gösteriyor. Özellikle sağlıklı kişilerle ilgilenen deneysel psikolojide de ahmaklık için buna benzer bir tanım kullanılıyor. "Kişisel olanlar dışında her türlü koşulun sağlandığı bir işi yerine getiremeyen bir davranışa ahmaklık diyoruz," diye yazıyor bu bilimin en yeni akımlarından birinin tanınmış bir temsilcisi. Nesnel davranış yeteneğinin, yani becerikliliğin bu kriteri, kliniklerdeki ya da maymunlarla deney yapılan laboratuvarlardaki belirgin "vakalar" için her şeyi söylemiş oluyor, ama ortalıkta serbestçe dolaşan diğer "vakalar" birkaç ekleme yapmayı gerekli

kılıyor, çünkü verilen görevin doğru ya da yanlış "yerine getirilmesi", o kişilerde her zaman pek de açık seçik görünmez. İlkin şu var: Becerikli birinin verilen koşullar altında hep davrandığı gibi davranma yeteneğinde zaten akıllılık ve ahmaklığın bütün çift anlamlılığı yatar, çünkü duruma "uygun", "uzmanca" davranış ya meseleyi kendi çıkarı için kullanabilir ya da o meseleye hizmet edebilir ve birini yapan, öbür türlü davrananı ahmak yerine koyar. (Ancak tıbbi açıdan, ne birini ne ötekini yapabilene ahmak denir.) İkinci olarak da, taraf tutan bir davranışa, hatta münasebetsiz olanına sıklıkla gerek duyulabileceğini de inkâr edemeyiz, çünkü tarafsızlıkla kişisel olmayış, öznellikle nesnel olmayış arasında akrabalık bağı vardır, kaygısız öznellik ne kadar gülünçse, tamamıyla nesnel bir davranış da o kadar tahammül edilmez ve akıl almazdır; hatta bu ikisini dengelemek kültürümüzün temel sorunlarından biridir. Son bir itirazımız daha olabilir, herkesin zaman zaman gerektiği gibi akıllı davranmadığını söyleyebiliriz, yani her birimiz, her zaman değilse de ara sıra ahmaklık ederiz. Bu nedenle,

başarısızlıkla yetersizlik, tesadüfi ile işlevsel, sürekli olanla yapısal ahmaklık arasında, hatayla akılsızlık arasında ayrım yapmalıyız. En önemli şeylerden biridir bu, çünkü bugün hayat koşulları öyle çapraşık, öyle ağır, öyle karışık ki bireylerin ara sıra yaptığı ahmaklıklar kolaylıkla toplum bünyesindeki ahmaklığa dönüşebilir. Böylece gözlemimiz, sonunda kişisel niteliklerin alanından çıkıp zihin özürlü bir toplum fikrine götürür bizi. Gerçi, bireyin kendi içinde psikolojik açıdan yaşadıklarını, dolayısıyla akıl hastalıklarını ve ahmaklığı da, toplumlara aktaramayız, ama bugün "akıl hastalıklarının toplumca taklidi"nden epeyce söz edilebilir; bu konudaki örnekler görülmeyecek gibi değil.

* * *

Bu eklemeleri yapınca psikolojik açıklamaların sınırlarına elbette girmiş olduk. Psikoloji bize, akıllı düşünmenin, netlik, kesinlik, çeşitlilik, sağlamlıkla birlikte esneklik gibi belli nitelikleri bulunduğunu öğretir, daha başka nitelikler de sayabiliriz; bu niteliklerin

kısmen doğuştan geldiğini, kısmen de insanın edindiği bilgilerle birlikte bir tür zihinsel beceri olarak kazanıldığını da öğretir; nitelikli bir anlama gücü ve becerikli bir kafa hemen hemen aynı anlama gelir. Burada, tembellik ve eğilimler dışında üstesinden gelmemiz gereken bir şey yoktur, bu da öğrenilebilir, "düşünce sporu" gülünç bir söz ama meseleyi pek de fena ifade etmiyor.

Buna mukabil, "zeki" ahmaklığın hasmı, anlama gücünden çok zihindir ve duygululuktur da, tabii eğer bu sözü duyunca aklınıza sadece bir avuç duygu gelmezse. Çünkü fikirler ve duygular birlikte hareket ettikleri için, ama aynı zamanda aynı kişi bu fikirlerle ve duygularla kendini ifade ettiği için, darlık, genişlik, hareketlilik, sadelik, sadakat gibi kavramlar hem fikirler hem duygular için uygundur; buradan doğacak anlam ilişkisi pek net ve açık sayılmasa da duygulanım için aklın da gerekli olduğunu ve duygularımızla akıllılık ve ahmaklık arasında bağ bulunduğunu söylememiz için yeterlidir. Bu tür ahmaklığın karşısına örnekler vererek, eleştiri yaparak çıkmalıyız.

Burada savunulan fikir, kesinlikle yanlış olmasa da son derece tek yanlı olan genel kanıdan farklıdır; genel kanıya göre yoğun ve hakiki bir hissiyatın akla ihtiyacı yoktur, hatta akıl onu kirletir. Gerçek şu ki, saf kişilerde, sadakat, tutarlılık, temiz duygular ve buna benzer bazı değerli nitelikler birbirine karışmadan ortaya çıkarlar, bunun nedeni, öteki niteliklerin bunlarla yarışamamasıdır; buna bir uç örnek, daha önce nazikçe onay veren geri zekâlılık tablosunda karşımıza çıkmıştı. Nitelikli, dürüst hissiyatı bu türden ifadelerle aşağılamak aklımın ucundan bile geçmez –hatta onun eksikliğinin yüksek dereceli ahmaklıkta epeyce payı vardır!– ancak bugün "önemlilik" kavramını hissiyatın önüne koymamız daha gereklidir, elbette ben bundan tamamıyla ütopik bağlamda söz ediyorum.

"Önemli şey", kendisinde algılayabileceğimiz hakikati, duygunun güvendiğimiz nitelikleriyle birleştirir; yeni bir şey, yeni bir idrak, ama aynı zamanda bir karar, tazelenmiş bir ısrar, zihinsel *ve* ruhsal içeriğe sahip olup bizden ya da başkalarından bir davranış "bekleyen" herhangi bir şey elde edebilmek

konusunda güveniriz bu niteliklere; ahmaklık konusunda can alıcı nokta olması bakımından, "önemli şey"in hem akıl hem duygu açısından eleştiriye açık sayıldığını söyleyebiliriz. "Önemli şey" aynı zamanda ahmaklıkla kabalığın ortak zıddıdır ve günümüzde duyguların mantığı canlandırmak yerine ezdiği genel oransızlık, önem kavramının içinde erir. Bu konuda bu kadar konuşmak yeter, evet, hatta sorumluluğunu taşıyabileceğimizden fazlasını söyledik! Çünkü eğer bir şey daha eklememiz gerekseydi şu olurdu: Bütün bu söylediklerimize rağmen henüz "önemli şey"i açıklayacak kesin bir tanıma ve ayırt etme işareti yok ortada ve yeterli bir işaret verilebilmesi de kolay olmayacak. İşte tam da bu durum bizi ahmaklığa karşı son ve en önemli çareye götürüyor: Alçakgönüllü olmaya.

Zaman zaman hepimiz ahmaklık ederiz; zaman zaman kör gibi ya da yarı körmüş gibi davranmak zorunda da kalırız, yoksa dünya dönmezdi; ve biri ahmaklığın tehlikelerine bakarak şu kuralı çıkarmak isteseydi donup kalırdık: "Yeterince bilmediğin hiçbir konuda

hüküm verme, karar alma!" Ama bugün üzerinde epeyce gürültü koparılan bu durum, akıl konusunda çoktan bildiğimiz bir duruma benziyor. Bilgilerimiz ve becerilerimiz tamamlanmış olmadığından bütün bilimlerde, hüküm verirken genellikle aceleci davranmak zorunda kalırız, ama bu hatamızı bilinen sınırlar içinde tutmak için çabalamayı ve fırsat bulunca düzeltmeyi öğrenmişizdir, böylece yine işimizi belli ölçüde doğru görürüz. Hem gururla, hem alçakgönüllü davranarak verdiğimiz bu kesin hükmü ve eylemi başka alanlara da taşımamıza bir engel yok; "Elinden geldiğince iyi, mecbur kaldığın ölçüde kötü iş gör, bunu yaparken yaptığın işteki hata sınırlarının bilincinde ol!" şeklindeki davranış kuralının, hayatı umut dolu biçimlendirmenin yarı yolu sayıldığına inanıyorum.

Ama bu ikazlar anlatacaklarımın sonuna getirdi bile beni, ki bu açıklamalar, sizleri sakınarak belirttiğim gibi, sadece bir ön çalışmadır. Ayağımı sınır çizgisinin üzerine basıyor ve daha ileriye gidemeyeceğimi bildiriyorum; çünkü bulunduğumuz noktadan bir adım ileriye gidersek, teorik açıdan bile çok çeşitli-

lik gösteren ahmaklığın topraklarından çıkıp bilgeliğin krallığına geçeriz, ki burası çorak ve genelde kimsenin uğramadığı bir alandır.

Bu küçük kitap üzerine birkaç söz

20. yüzyılın en önde gelen Avusturyalı yazarlarından olan Robert Musil, bu efsanevi konferansı Avusturya *Werkbund*'unun[1] daveti üzerine, 11 Mart 1937'de Viyana'da vermiş, büyük ilgi görünce 17 Mart günü tekrarlamıştı. Aynı yıl içinde konferans metni Bermann Fischer Yayınevi'nce yayımlandı. Ahmaklık, Musil'in 1935 yılından beri üzerinde düşündüğü bir konuydu. Viyana'daki toplantıda bu konuyu işledi, yeni yeni eklemeler yaparak meseleyi alevlendirdi, böylece sonradan konuya sürekli farklı bir bakış açısından bakıldı ve yeni bir ışık altında incelenmiş oldu. Ahmaklığı kibirden, kendini beğenmişlik ya da köylü kurnazlığından ayırır Musil. Ahmaklığın öncelikle "anlama gücünden yoksunluk"

1 *Werkbund:* Sanatçıların, işçilerin ve sanayicilerin 1912 yılında Avusturya'da kurduğu birlik. Amacı öncelikle sanat ve mimarlık alanında zanaatkârları desteklemek ve elde edilecek sonuçların sanayi üretimine dönüştürülmesiydi. (ç.n.)

anlamına gelmediğini, dolayısıyla akıllılığın tam anlamıyla zıddı olmadığını ileri sürer. Enine boyuna düşünmeden bir eyleme kalkışmak da ahmaklıktır, onun yorumuna göre. Musil'in ahmaklığa farklı bakışı, hatta dürüst ahmaklık diye bir kavram geliştirmesi ve bunun sıklıkla bir "kadın sanatçıya" benzediğini söylemesi ilginç. Anlattıklarında, dolaylı yoldan Wittgenstein'ın 'aile benzerliği' kavramından esinlenmesi ve konunun çeşitli biçimlerini bir üst kavram altında birleştirmesi tesadüf değildir. Bu konferans sadece Musil'in etkili hitabet gücünün, eğitiminin ve bir tek temadan sürekli yeni kıvılcımlar yaratma konusundaki yeteneğinin değil, cesaretinin de kanıtıdır. 1930'lu yıllarda siyasi hava çok gergindi, Avusturya bağımsızlığını kazanmak için savaşıyordu, ama ülkeyi Alman İmparatorluğu'na katmak isteyen güçler gitgide kuvvetleniyordu. 1938 yılının 12 Martı'nda Alman birlikleri Avusturya'ya girince ülke Almanya'ya katılmış oldu. Bu metnin içinde yer alan aşağıdaki paragraf, Musil'in bu duruma yaptığı gönderme diye ele alınabilir:

"Kuşkusuz dalkavuklarda akıl takdir edilir, ama ancak koşulsuz itaatle birlikte olursa. Aklın yanında bu 'iyi hal' belgesi eksikse ve hükmeden kişinin yararına işlediğinden emin olunamazsa, akıllı kişiye akıllı değil de daha çok saygısız, küstah ya da hain denir; ve öyle bir durum doğar ki, hükmeden kişinin güvenliğini tehdit etmese de en azından onuruna ve otoritesine karşıymış gibi olur. Siyaset alanında bunun örneği çoktur."

Bu konferansta Musil'in birkaç yerde verdiği örneklerde "kadın"ı öne sürmesi, zaman zaman eleştirilmiştir. Musil'in örnekleme yaparken neden temelinde kadın olan ifadeleri tercih ettiği doğrusu merak konusu.

Musil'in konferansının sonunda dediği gibi, ahmaklığa karşı en önemli çare, "alçakgönüllü olmaktır". Alçakgönüllülük ise, gücün ve iktidarın tadını aldıkça bazı kişilerin uzaklaştıkları bir erdem.

Bu küçük metin ve içindeki fikirler şimdi her zamankinden de güncel ve büyük olasılıkla daha uzun süre de öyle kalacak.

İlknur Özdemir

Turuncu Kitaplar

Öteki Dünyaya Yolculuğumun Sahici Hikâyesi
Immanuel Kant
Çeviren: Çağlar Tanyeri

Son Mektuplar
Vincent van Gogh
Çeviren: Berna Günen

Gevezeler ve Meraklılar
Plutarkhos
Çeviren: Güzin Aker

Nasıl Yazıyorsam Öyleyimdir
Bilge Karasu
Söyleşiyi Yapan: Mustafa Arslantunalı

Cahil Filozof
Voltaire
Çeviren: Güzin Aker

Mahrem Günce
Novalis
Çeviren: Mehmet Barış Albayrak

Aşktan, Ölümden Başka Bir Şey Kalmadı
Metin Erksan
Söyleşiyi Yapan:
Enis Batur, Ömer Madra, Yıldırım Türker

20. yüzyıl romanının "üç büyükler"inden Robert Musil'in bu ufak ama amansız metni, tadına doyum olmaz ironisiyle ahmaklık üzerine edebiyatın eşsiz sayfalarını getiriyor karşımıza... Ahmaklığın bir zekâ eksikliği olup olmadığını tartışırken bu kavrama farklı bir ışık altında bakmamızı sağlıyor. Musil'in metnin sonunda dediği gibi, ahmaklığa karşı en önemli çare, "alçakgönüllü olmaktır". Alçakgönüllülük ise, gücün ve iktidarın tadını aldıkça bazı kişilerin uzaklaştıkları bir erdem. Aklın neredeyse çözüldüğü günlerden geçiyoruz. Musil bize tuttuğu ışığıyla içimize çöken karanlığı bir nebze hafifletecektir.

"Kuşkusuz dalkavuklarda akıl takdir edilir, ama ancak koşulsuz itaatle birlikte olursa. Aklın yanında bu 'iyi hal' belgesi eksikse ve hükmeden kişinin yararına işlediğinden emin olunamazsa, akıllı kişiye akıllı değil de daha çok saygısız, küstah ya da hain denir."

Çeviren: İlknur Özdemir

kirmizikedi.com
/kirmizikedikitap
/krmzkedikitap